

UOT 94 (479.24)**AZƏRBAYCANIN XARİCİ SİYASƏTİNDƏ
GÖMRÜK İTTİFAQININ ROLU****A.M.ƏLİYEVƏ*****Bakı Slavyan Universiteti*
*aygun.ibrahimova@yahoo.com***

Müstəqil xarici siyasət həyata keçirən Azərbaycan Respublikası dünya miqyasında çox etibarlı tərəfdaş kimi tanınır. Bütün beynəlxalq təşkilatlarla və dünyanın aparıcı dövlətləri ilə əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdə maraqlı olan ölkəmiz bunun üçün konkret addımlar atır, bərabərhüquqlu əlaqələrin, qarşılıqlı maraqların təmin edilməsi istiqamətində, daxili işlərə qarışmamaq prinsipi çərçivəsində davam etdirilməsi işinə öz töhfəsini verir. Qətiyyətlə deyə bilərik ki, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin həyata keçirdiyi müstəqil xarici siyasət nəticəsində ölkəmizin beynəlxalq münasibətlər sistemində yeri daha da möhkəmlənmiş, bu diplomatik reallıqlar fonunda respublikamızın Avropaya və dünya birliyinə inteqrasiyası xeyli sürətlənmişdir. Məqalədə Gömrük İttifaqı və bu qurumun Azərbaycanın xarici siyasətindəki rolu nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: Azərbaycan, inteqrasiya birlikləri, Gömrük İttifaqı, Rusiya

Elmi əsaslara söykənən daxili və xarici siyasətin həyata keçirilməsi nəticəsində Azərbaycan Cənubi Qafqaz regionunun lider dövləti səviyyəsinə yüksəlməklə yanaşı, həm də bölgədə sülhün, təhlükəsizliyin və inkişafın simvoluna çevrilmişdir. Azərbaycanın qazandığı uğurların təməlinə isə Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi daxili və xarici siyasət strategiyası dayanır.

Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi inkişafında və dünya birliyinə inteqrasiya proseslərində qarşısında duran əsas maneə Rusiyanın MDB məkanında həyata keçirdiyi imperialist siyasətdir. Dünyanın ən qüdrətli dövlətlərindən olan Rusiyanın idarəçilik sistemi, siyasi rejimi, dövlət quruluşu, iqtisadi-ictimai formasiyası zaman-zaman dəyişsə də, onun istər regional, istərsə də qlobal miqyasda həm dostları, həm də düşmənləri ilə davranış metodları, münasibətlərdə üstünlük verdiyi prinsiplər və s. demək olar ki, dəyişməz olaraq qalmaqdadır [2,224].

Bildiyimiz kimi, Prezident Yeltsinin hakimiyyətdən getməsindən sonra Rusiyada dirçəliş dövrü başladı. Bu dövrdə Rusiyada daxili münaqişələr, dövlət hakimiyyətində boşluq və s. özünü göstərirdi. 2001-ci ildən başlayaraq

isə Rusiya qısa müddətdə daxili sabitliyi və dövlət hakimiyyətini möhkəmlətməklə özünün regionda və dünyada itirilməkdə olan nüfuzunu, təsirini qaytarmağa nail oldu. Bu, qərb dövlətlərinin, xüsusilə də ABŞ-ın böyük sürətlə Rusiyanın ənənəvi təsir dairəsində olan regionlara böyük ölçüdə nüfuz edə bilməsi dövrünə təsadüf edirdi.

Rusiya artıq imperiya xüsusiyyətlərini, imperiya baxışlarını, imperiya maraqlarını mənimsəmiş və onlara alışmış bir dövlət olduğundan bu gün də müəyyən mənada ənənəvi missiyasını davam etdirməkdədir. Belə ki, Rusiyanın ABŞ və Avropa ilə rəqabət aparmaq, özünün ənənəvi nüfuz dairəsində olan regionlarda onların təsirini azaltmaq və eyni zamanda öz nüfuzunu artırmaq məqsədi ilə son dövrlərdə daha da aktivləşdiyini müşahidə etmək mümkündür.

Məlumdur ki, Rusiya bir neçə ildir Avropa İttifaqına alternativ olaraq Avrasiya Birliyi və MDB çərçivəsində Gömrük İttifaqı kimi birliklər yaratmaq ideyası ilə çıxış edir. Hətta bu təşkilatların formalaşdırılması istiqamətində müəyyən addımlar da artıq atılmışdır. Rusiyanın baş naziri Vladimir Putin 2012-ci ildə yeni prezident seçiləndən sonra xarici siyasətdə atacağı addımlar haqqında “İzvestiya” qəzetində yazdığı məqaləsində postsovet dövlətlərini “Avrasiya İttifaqı” adı altında birləşdirmək istədiyini bildirmişdir [4].

Rusiya Prezidenti V.Putin özünün strateji məqsədinin Sovet İttifaqının bərpa edilməsi olduğunu gizlətmir və İttifaqın parçalanmasını XX əsrin əsas geosiyasi fəlakəti hesab edir. Hazırda V.Putinin bütün siyasi gedişləri məhz bu məsələnin həllinə yönəlmişdir. Gömrük İttifaqı SSRİ-nin bərpa olunması planının tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, üzv ölkələrin formalaşdıracağı və Rusiyanın rəhbərlik edəcəyi iqtisadi mühitin yaradılmasını da nəzərdə tutur [3].

Elə buna görə də regionda həyata keçirilən istənilən inteqrasiya prosesinin uğurlu olması üçün Cənubi Qafqazdakı strateji mövqeyi, enerji resursları, tranzit imkanları və iqtisadi inkişafı baxımından Azərbaycanın bu prosesdə iştirakı mühüm əhəmiyyət kəsb edir və Rusiya da bunun fərqindədir. Elə bu səbəbə görə də Rusiya yaratdığı Gömrük İttifaqına Azərbaycanın da qoşulmasını istəyir.

Rusiyanın Gömrük İttifaqının yaradılması yolunda atdığı addım ilk dəfə 1995-ci ildə Belarus, Qazaxıstan, Rusiya tərəfindən “Gömrük ittifaqının” yaradılması haqqında əldə edilmiş razılaşma olmuşdur. 1994-cü ildə Qazaxıstan prezidenti N.Nazarbayev ilk dəfə olaraq Avrasiya İttifaqının yaradılması təklifini irəli sürən zaman, o, Sovet İttifaqının yeni formada mövcud olmasını deyil, Avropa Birliyi kimi bərabərhüquqlu üzvlüyü nəzərdə tuturdu. Putin bu ideyanı götürüb, Avrasiya İttifaqı arzusunu reallaşdırmağa start verdi. 1996-cı ilin martında Qırğızıstan, 1999-cu ilin fevralında Tacikistan da quruma daxil oldu [6].

Gömrük İttifaqının fəaliyyəti dövründə bir sıra sənədlər imzalanmışdır ki, onların arasında 1996-cı il 26 mart tarixli iqtisadi və humanitar sahələrdə inteqrasiyanın möhkəmləndirilməsi və onun məntiqi davamı olan 1999-cu il 26 fevral tarixli Gömrük İttifaqı və vahid iqtisadi məkan haqqında olan sənədlər

mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz bu sənədlərdə əməkdaşlığın aşağıdakı istiqamətləri təyin olundu:

- azad ticarət zonasının formalaşması;
- gömrük ittifaqının 3-cü ölkələrlə qarşılıqlı münasibətləri;
- vahid gömrük ərazisinin formalaşdırılması;
- ümumi xidmət və əmək bazarı;
- vahid elmi-texniki informasiya məkanının formalaşdırılması və s (20).

2000-ci ilin oktyabrında 5 ölkədən (Rusiya, Belarus, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Tacikistan) ibarət Gömrük ittifaqı dəyişdirilərək onun yerində Avrasiya İqtisadi Cəmiyyəti yarandı. Yeni təşkilatın məqsədi 5 ölkənin ərazisində vahid iqtisadi məkanın formalaşması idi. Birlik qarşısında aşağıdakı vəzifələr müəyyən olunmuşdur:

- üzv ölkələrdə iqtisadiyyatda struktur islahatlarının uzlaşdırılması;
- vahid nəqliyyat strukturunun və vahid nəqliyyat bazarının yaradılması;
- vahid gömrük tarifinin tətbiqi;
- milli qanunvericiliklərin uyğunlaşdırılması və beynəlxalq təşkilatlarla münasibətdə ümumi siyasi kursun işlənməsi və s [6].

Rusiya ilk növbədə bu müqavilənin imzalanması ilə, Sovet İttifaqının yeni formada bərpa edilməsi fikrinin formalaşmaması üçün bütün imkanlardan istifadə etməkdədir. Lakin reallıq bunun belə olmadığını göstərir. İttifaqı təsis edən hər üç ölkə arasında hal-hazırda var olan Gömrük Birliyi müəyyən siyasi və iqtisadi səbəblərdən özünü faktiki olaraq doğrultmur.

Rusiya, Belarus və Qazaxıstan liderlərinin imzaladığı Avrasiya İttifaqının yaradılması haqqında müqaviləni tarixi hadisə adlandırırlar. 2014-cü il mayın 29-da Astanada Vladimir Putin, Aleksandr Lukaşenko və Nursultan Nazarbayev Avrasiya iqtisadi ittifaqının yaradılması haqqında müqavilə imzaladılar. İmzalanmış müqavilə 2015-ci il yanvarın 1-dən qüvvəyə minməli idi [5].

İttifaq çərçivəsində kapital, işçi qüvvə, mal və xidmətlərin azad hərəkəti, nəqliyyat və energetika infrastrukturlarından bərabərhüquqlu istifadə, vahid valyutanın yaradılması, vizasız gediş-gəliş nəzərdə tutulmuşdur.

Avrasiya Gömrük İttifaqı, onun formalaşdırılması və gələcək perspektivləri son yarım ildə istər Azərbaycan, istərsə də digər MDB ölkələrinin mətbuatının gündəmində olan əsas məsələlərdən birinə çevrilmişdir. Rusiyanın geosiyasi xəttində əsas məsələlərdən sayılan bu layihə, hətta beynəlxalq səviyyədə ciddi müzakirələrə səbəb olmuşdur. Rusiya MDB-nin əsas güclərinin, o cümlədən Azərbaycanın özünün təşəbbüskarı olduğu Avrasiya Gömrük İttifaqına qoşulmasına təkidlə və israrla çalışır. Hətta keçmiş SSRİ-nin varisi bu istəyinə nail olmaq üçün bəzi hallarda müəyyən siyasi və iqtisadi təzyiqlər metodlarından istifadə etməkdən də çəkinmir [7].

Ekspertlərin fikrincə, Avropa İttifaqından fərqli olaraq MDB məkanında mövcud olan münafişələr üzündən ölkələrin Gömrük İttifaqında inteqrasiyası mümkün deyil. Onların fikrincə bu ittifaq regional qurum kimi iqtisadi deyil, daha çox siyasi vasitə olaraq Rusiyanın təzyiqləri üçün istifadə edilə bilər.

2014-cü il yanvarın əvvəlində Ermənistan da bu ittifaqa daxil oldu. Ancaq Avrasiya İqtisadi İttifaqının qaydalarına görə, ərazi mübahisəsi olan ölkələrin həmin ittifaqa girişi qadağan edilmişdi. Ermənistan Azərbaycanın işğal olunmuş Dağlıq Qarabağ ərazisində gömrük postu qoyulmamasına qərar verib [6].

Azərbaycanın Gömrük İttifaqına daxil olması ölkəmiz üçün nə vəd edir? Hal-hazırda bizim əsas ixrac məhsullarımız neft və qazdan ibarətdir. Bizim bazarımız isə Avropadır. Avrasiya Gömrük İttifaqına qoşulma Rusiyaya, Qazaxıstana, Belarusiyaya sərf edə bilər. Çünki bu ölkələrin yüngül və ağır sənayesi, kənd təsərrüfatı bir-biri ilə bağlıdır. Buna görə də Avrasiya Gömrük İttifaqında ilk növbədə bu ölkələrin təmsil olunması təbii haldır. Azərbaycan isə bu ittifaqa yalnız geosiyasi məqsədlər üçün qoşula bilər. Azərbaycanın müəyyən şərtlər əsasında Avrasiya Gömrük İttifaqına daxil olması mümkündür. Bu şərt isə Dağlıq Qarabağ məsələsi ilə bağlı ola bilər. Ermənistanın işğal etdiyi ərazilərdən çıxması müqabilində Azərbaycan həmin ittifaqa qoşula bilər.

Bununla belə, Azərbaycanın sözügedən quruma daxil olması eyni zamanda, müstəqilliyimizin bir hissəsinin itirilməsi deməkdir. Belə ki, hal-hazırda Azərbaycan müstəqil dövlətdir və iqtisadi münasibətlərini bərabər hüquqlu əsasda quraraq davam etdirir. Lakin həmin ittifaqa qoşulacağı təqdirdə, bu sərbəstlik məhdudlaşdırıla bilər. Çünki hər hansı bir ticarət razılaşması imzalayan zaman mütləq şəkildə digər üzv ölkələrlə məsləhətləşməli olacaq [1,174].

Azərbaycanın bu ittifaqa üzvlüyü ölkəmizə yalnız qısamüddətli gəlirlər vəd edir. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən, Azərbaycan idxalının 18,5 faizi, ixracın isə 4,3 faizi ittifaqa üzv olan 3 ölkənin – Rusiya, Belarus və Qazaxıstanın payına düşür. Həmin ölkələrin ixracda payının azlığı Azərbaycan iqtisadiyyatında neft sektorunun yüksək çəkisi ilə bağlıdır: “Tədqiqatlarımız göstərir ki, Azərbaycan 2010-cu ildə, yəni Gömrük İttifaqı yarandanda bu quruma üzv olardısı, ölkəmizin illik ümumi daxili məhsulu (ÜDM) 1,66 faiz artardı. Buna daha çox Azərbaycan biznesinin ixrac imkanlarının genişlənməsi təkan verərdi.

Bu baxımdan iqtisadi modellər Azərbaycanın ittifaqa üzvlüyünün qısamüddətli dövr üçün iqtisadi fayda verə biləcəyini göstərir. Bununla belə, orta və uzunmüddətli dövrdə Azərbaycan iqtisadiyyatı ittifaqa üzvlükdən gəlir əldə etməyəcək və qısamüddətli dövrdə götürülən xeyir sonradan ziyanla əvəzlənəcək. Bunun əsas səbəbi Gömrük İttifaqı üzvlərinin ittifaqa üzv olmayan dövlətlərə qarşı vahid gömrük siyasəti həyata keçirməsidir” [7].

Azərbaycan Avrasiya Gömrük İttifaqına üzv olacağı təqdirdə ölkənin Avropa Birliyi və Türkiyə ilə ticarətinə tətbiq olunan gömrük rüsumları ittifaq üzvləri ilə razılaşdırılmalıdır. İttifaq üzvlərinin bütün enerji siyasəti ümumiləşdirilməlidir. Bu isə o deməkdir ki, üzv olacağı halda Azərbaycan gələcəkdə Avropa ilə birgə həyata keçirəcəyi enerji layihələrində digər ittifaq üzvlərinin maraqlarını da nəzərə almalı, strategiyaları razılaşdırılmalıdır.

Rusiyanın müxtəlif rəsmiləri Azərbaycanın bu prosesə qoşulmasını Vahid İqtisadi Məkan və Avrasiya İqtisadi İttifaqı üçün ciddi addım olacağı haqda fikirlər səsləndirirlər. Azərbaycanın ittifaqa üzvlüyünün perspektivləri ilə bağlı dəyirmi masalar təşkil edilir, rusiyalı politoloqlar Azərbaycanın Avrasiya İttifaqına üzvlüyünün Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinə yardım edə biləcəyi haqda fikirlər irəli sürürlər.

Rusiyanın “Rossiya-24” telekanalına müsahibə vermiş Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Azərbaycanın hələlik Gömrük İttifaqı və Vahid İqtisadi Məkana qoşulmağı düşünmədiyini bildirmişdir. Dövlət başçısı bunu iqtisadi səmərəliliklə və Azərbaycan iqtisadiyyatının indiki sabit inkişaf səviyyəsi ilə izah etmişdir. Ölkə Prezidenti nümunə kimi Azərbaycanın öz yerli istehsalatını, kənd təsərrüfatını, sahibkarlığı qorumaq üçün indiyədək Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olmamasını göstərmişdir [3].

Rusiya mətbuatında da Gömrük İttifaqı ilə bağlı bir sıra narahatlıqlar müşahidə olunur. İttifaq daxilində ticarətin inkişaf templərinin aşağı düşməyə başladığı qeyd olunur. Səbəb kimi Rusiya istisna olmaqla, İttifaqın digər üzvlərinin tərəfdaş ölkənin ərazisində yerləşdirmək üçün kifayət qədər kapitalının və ya xidmətinin olmaması göstərilir. Digər tərəfdən, digər layihələrdə olduğu kimi, Rusiyanın öz üzərinə həddən artıq yük götürməsindən narazılıq ifadə olunur. Tərəfdaşların Rusiyanın resurslarından öz məqsədləri üçün istifadə edəcəyi ilə bağlı xəbərdarlıqlar edilir. Nəticə etibarilə, Gömrük İttifaqının öz üzvlərinə hansı iqtisadi səmərələri verəcəyi ciddi sual altındadır.

Son olaraq belə qənaətə gəlmək mümkündür ki, Azərbaycan Gömrük İttifaqının düyün nöqtəsi hesab olunur. Bəlkə də, bu ölkələr içərisində mövqeyi ən qeyri-müəyyən olan ölkə məhz Azərbaycandır. Əslində, bir çox analitiklərin fikrinə görə, Gömrük İttifaqı heç bir halda Azərbaycana sərf etmir. Bu birlik Azərbaycanın nə iqtisadi, nə də siyasi maraqlarını təmin edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri (1991-2016) /məqalələr toplusu/. Bakı: “Poliart” MMC, 2017, 904 s.
2. Həsənov Ə.M. Azərbaycanın geosiyasəti. Dərslik. Bakı: “Zərdabi LTD” MMC, 2015, 1056 s.
3. <http://www.president.az/articles/6938>
4. Rusiya Federasiyasının Xarici İşlər Nazirliyi / www.mid.ru
5. <https://ria.ru/infografika/20130920/947249269.html>
6. <https://myfin.by/wiki/term/tamozhennyj-soyuz-eaes>
7. <http://simsar.az/news/a-41021.html>

РОЛЬ ТАМОЖЕННОГО СОЮЗА ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ АЗЕРБАЙДЖАНА

А.М.АЛИЕВА

РЕЗЮМЕ

В результате независимой внешней политики, проводимой президентом Ильхамом Алиевым, наша страна укрепила свои позиции в системе международных отношений, что значительно ускорило интеграции нашей республики в Европе и мировом сообществе в условиях дипломатических реалий. Однако, если Азербайджан станет членом Евразийского таможенного союза, таможенные пошлины, применимые к торговле с Европейским Союзом и Турцией, также должны быть согласованы с членами Союза. Это означает, что в случае если Азербайджан станет членом Союза, то должен будет учитывать интересы других членов Союза в энергетических проектах, которые будут реализованы в будущем вместе с Европой. С этой точки зрения Азербайджан может присоединиться к альянсу только в геополитических целях.

Ключевые слова: Азербайджан, интеграционные союзы, Таможенный союз, Россия

THE ROLE OF CUSTOMS UNION IN THE FOREIGN POLICY OF AZERBAIJAN

A.M.ALIYEVA

SUMMARY

As a result of the independent foreign policy pursued by President Ilham Aliyev, our country has strengthened its position in the system of international relations, which has significantly accelerated the integration of our Republic into Europe and the world community in the face of diplomatic realities. However, if Azerbaijan becomes a member of the Eurasian Customs Union, the customs duties applicable to trade with the European Union and Turkey should also be agreed with the Union members. This means that, in case of membership, Azerbaijan will have to take into account the interests of other members of the Union in the future energy projects to be implemented jointly with Europe. From this point of view, Azerbaijan can join the alliance only for geopolitical purposes.

Keywords: Azerbaijan, integration unions, Customs Union, Russia